

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата педагогічних наук, професора Сосіної В.Ю. на дисертаційну роботу ПРОЦЕНКО ОЛЕНИ АНДРІЇВНИ на тему «ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ І ПСИХОЛОГІЧНІ КРИТЕРІЇ ВІДБОРУ СПОРТСМЕНОК В ЧЕРЛІДЕНГУ», представлену на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 01 – Освіта/Педагогіка за спеціальністю 017 – Фізична культура і спорт

Актуальність теми. Аналіз тенденцій розвитку сучасних складнокоординаційних видів спорту (техніко-естетичних) свідчить про різке зростання вимог до змагальних програм спортсменів, а також якості, виразності й музикальності їх представлення на змаганнях різного рангу, що пред'являє підвищені вимоги до процесу підготовки спортсменів.

Черліденг є одним з молодих, але надзвичайно привабливих і популярних видів спорту, який об'єднав у собі позитивні риси техніко-естетичних видів спорту і має свої власні напрацювання, правила змагань, органічно поєднує в собі елементи спорту, шоу та танцювального мистецтва. Конкуренція на світовій арені, різноманіття дисциплін черліденгу, зацікавленість видом спорту, посилена увага до складання змагальних композицій та виступів спортсменів України на змаганнях найвищого рівня вимагає постійного пошуку раціональних шляхів удосконалення тренувального процесу. Спостерігається зацікавленість науковців і практиків щодо процесу відбору талановитих спортсменів, системи їх підготовки, методики розвитку фізичних, психологічних і психофізіологічних якостей, підведення спортсменів в стані оптимальної готовності до головних змагань та інше.

У дисертації Проценко О.А. розглянуто питання визначення рівня розвитку та прояву психофізіологічних і психологічних якостей кваліфікованих спортсменок-черлідерів, зокрема рівень сформованості їхніх психологічних процесів та властивостей, що дає підстави для якісного відбору у команди на різних етапах багаторічної підготовки.

Дослідження значущих психологічних характеристик особистості спортсменок у черліденгу набуває особливої актуальності у зв'язку з пропозицією включення цього виду спорту в програму Ігор Олімпіади. Саме тому методика визначення, аналіз і відповідна корекція провідних психофізіологічних і психологічних характеристик особистості спортсменок у черліденгу у процесі їх підготовки стає дуже важливою складовою на всіх етапах спортивного удосконалення.

У зв'язку з тим, зростання спортивних досягнень висуває дедалі все більше вимог не тільки до системи підготовки спортсменів, але й до науково обґрунтованої системи відбору та орієнтації найбільш обдарованих дітей для поповнення спортивного резерву. Безумовно, відсутність науково обґрунтованих рекомендацій щодо раціонального пошуку, організації та відбору талановитих спортсменок у черліденгу стає важливою та актуальною проблемою.

Проте, слід визнати, що сформованої системи знань щодо ефективного процесу відбору, спортивної орієнтації, процесу визначення складу команд і т.п. на сьогодні практично не існує. Це й свідчить про актуальність, своєчасність, теоретичне і практичне значення обраної дисертанткою теми дослідження. У процесі виконання дисертаційної роботи Проценко О.А. визначає психофізіологічні і психологічні властивості особистості спортсменок у черліденгу, які дають змогу ефективно та успішно проводити відбір на різних етапах спортивного удосконалення.

Зв'язок роботи з науковими планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до Плану науково-дослідної роботи НУФВСУ на 2021-2025 роки, відповідно до теми кафедри психології і педагогіки 2.9 «Мобілізація особистісного ресурсу суб'єктів спортивної діяльності засобами психолого-педагогічного супроводу» (№ державної реєстрації 0121U108308). Внесок здобувачки, як співвиконавиці теми полягав у постановці проблеми, визначенні мети, завдань, апробації методів дослідження, статистичній обробці, аналізі та інтерпретації отриманих даних, підготовці матеріалів до друку. Внесок співавторів визначався участю в теоретичному обґрунтуванні окремих наукових напрямів проведення дослідження, допомогою в обробці отриманих матеріалів та частково - у формулюванні висновків.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що у роботі **вперше**:

- систематизовано та обґрунтовано інформативні психофізіологічні та психологічні особистісні властивості спортсменок як критерії відбору для занять черліденгом та до збірних команд;
- обґрунтовано науковий підхід до оцінювання ефективності діяльності висококваліфікованих черлідерок з урахуванням ступеня вираженості значущих психофізіологічних та психологічних особистісних властивостей;
- розроблено психологічні характеристики (психограму) особистості спортсменки-черлідерки;
- встановлено специфічні особливості прояву та ступеня сформованості (розвитку) психофізіологічних та психологічних особистісних властивостей спортсменок залежно від віку, професійного стажу;

Крім того у дисертаційній роботі **доповнено**:

– знання та уявлення про психологічні критерії черліденгу як складнокоординаційного виду спорту;

– доповнено дані з питань психологічного забезпечення підготовки у спорті вищих досягнень.

Підтверджено та розширено напрями індивідуального коригування тренувального процесу черлідерок з урахуванням їхніх особистісних властивостей.

Практичне значення одержаних результатів полягає у визначенні в психофізіологічних та психологічних критеріїв, які можуть використовуватися для здійснення науково обґрунтованого підходу до процесу відбору:

- юних спортсменок для подальшої професійної спеціалізації в черліденгу;
- на різних етапах спортивного вдосконалення з урахуванням ступеня сформованості техніко-тактичних умінь та навичок, необхідних для занять черліденгом;
- найбільш психологічно підготовлених спортсменок до збірних команд (з урахуванням розробленої психограми особистості ефективною черлідерки).

Основні положення дисертаційної роботи було оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських конференціях: на V–VII Всеукраїнських наукових електронних конференціях «Актуальні проблеми психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності» (м. Київ, 2022–2024 рр.); XXII Міжнародній науково-практичній конференції «Фізична культура, спорт і здоров'я: стан, проблеми та перспективи» (м. Харків, 2022 р.); XV–XVII Міжнародних конференціях молодих вчених «Молодь та олімпійський рух» (м. Київ, 2022–2024 рр.); 31th European Congress of Psychiatry «Social Cohesion, a Common Goal for Psychiatry» (Paris, France, 2023); Міжнародній науково-практичній конференції «Public health – a basis of physical culture and sports» (м. Ченстохова, Польща, 2023 р.); IX Всеукраїнській науково-практичній конференції «Медико-біологічні проблеми фізичного виховання різних груп населення» (м. Кременець, 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Adaptive and Psychophysiological issues of physical culture and sports» (м. Київ – м. Черкаси, 2023 р.); X Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції «Фізичне виховання, спорт та здоров'я людини: досвід, проблеми, перспективи» (у циклі Анохінських читань) (м. Київ, 2023 р.). Крім того результати досліджень було обговорено на лекційних курсах підвищення кваліфікації тренерів з черліденгу Всеукраїнської федерації черліденгу груп підтримки спортивних команд, під час тренувального процесу підготовки спортсменок Національної збірної України з черліденгу (про що свідчать відповідні акти впровадження).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна. Достовірність результатів наукових досліджень, проаналізованих та визначених психофізіологічних і психологічних властивостей особистості, які сприяють успішній та ефективній діяльності спортсменок у черліденгу та сприяють використанню їх у процесі відбору на різних етапах спортивного вдосконалення обумовлені актуальністю проблеми, забезпечені достатньою джерельною базою дослідження, теоретичним, методологічним і експериментальним рівнем проведених досліджень.

Дисертантка використала такі методи досліджень:

1. Теоретичний аналіз та узагальнення даних науково-методичної літератури та мережі Інтернет, який проводився з метою виявлення актуальності теми роботи та низки питань, що були вирішені в ході дослідження, теоретичного обґрунтування мети та завдань роботи.

2. Малоформалізовані методи (бесіда, анкетування, експертне опитування), які забезпечили отримання узагальнених відомостей про особистісні якості спортсменів і тренерів з черліденгу шляхом вивчення думок експертів-тренерів, у минулому – кваліфікованих спортсменів. Характерною особливістю цього методу є поєднання його зі спостереженнями, бесідами, результатами тренувальної і змагальної діяльності спортсменів.

3. Методи психофізіологічної та психологічної діагностики: (проста зорово-моторна реакція; реакція вибору одного з трьох сигналів РВ1-3; реакція вибору двох із трьох сигналів РВ2-3; тест «120 сигналів» (режим зворотного зв'язку); тест «5 хвилин» (режим зворотного зв'язку); тест у режимі нав'язаного ритму; реакція на рухомий об'єкт; тепінг-тест; САН (самопочуття, активність, настрої) для визначення компонентів особистості черлідерок згідно з трьома підструктурами особистості: на рівні нервової системи; на рівні психічних процесів; на рівні властивостей особистості та соціально значущих відносин. У процесі проведення досліджень визначались також: особистісна та реактивна тривожність; передзмагальна особистісна тривожність; рівень суб'єктивного контролю; індивідуально-типологічні властивості темпераменту; рівень емпатії; професійно значущі якості особистості; стресостійкість, особистісна саморегуляція; емоційне вигорання; компоненти мотиваційно-вольової сфери. Проведений аналіз отриманих характеристик дозволили визначити ступінь прояву психофізіологічних і психічних показників у спортсменок різного віку, стажу занять та спортивної кваліфікації; розробити модельні показники та рекомендувати розроблену модель для здійснення якісного відбору та орієнтації, а також у збірні команди з черліденгу.

4. Методи математичної статистики дали змогу отримати кількісно-якісну оцінку результатів: медіана, нижній та верхній квартилі, тобто міжквартильний розкид (Me [25 %; 75 %]), для порівняння незалежних вибірок використано U-критерій Манна-Уїтні (Mann-Whitney), для оцінювання зв'язку між досліджуваними показниками – метод кореляційного аналізу за критерієм Спірмена.

Оцінка змісту дисертації, її завдання в цілому і основних положень дисертації. Дисертаційна робота викладена державною мовою на 164 сторінках основного тексту. Загальний обсяг дисертації – 237 сторінок. Дисертаційна робота складається з анотації, списку публікацій здобувачки за темою дисертації, переліку умовних позначень, вступу, п'яти розділів та висновків до них, прикінцевих висновків, практичних рекомендацій, списку використаних джерел та додатків. Дисертація ілюстрована 47 таблицями, 12 рисунками та містить 6 додатків. Список використаних літературних джерел містить 295 найменувань, з яких 110 – англомовні.

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, вказано на зв'язок роботи з науковими планами та темами, сформульовано мету й завдання дослідження, визначено об'єкт, предмет, описано методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичну значущість дисертаційної роботи, подано інформацію про особистий внесок здобувача та апробацію результатів дисертаційної роботи.

У **першому розділі «Характеристика діяльності та особистості спортсменів у складнокоординаційних видах спорту»** розкрито сучасні погляди на психологічну характеристику спортсменів та особливості відбору у споріднених видах спорту, що, на думку автора, служить підґрунтям підготовки в черліденгу; детально розкрито питання тренувальної та змагальної діяльності спортсменів у черліденгу; окремий підрозділ присвячено психологічній характеристиці особистості тренера і його впливу на процес професійного вдосконалення спортсменів у даному виді спорту.

На думку автора дисертаційного дослідження, найбільш значущими сферами особистості спортсменок у черліденгу, що можуть визначати ефективність і надійність їхньої змагальної діяльності, є мотиваційно-вольова, емоційна та комунікативна сфери. Тому визначення таких психологічних складових в процесі відбору в черліденгу, як рівень активності та сила нервової системи, рівень інтернального типу локалізації суб'єктивного контролю, тип темпераменту, тип акцентуації особистості, рівень стресостійкості та схильність до лідерства, рівень резистентності до емоційного вигорання як здатність до опору негативним і стресогенним факторам, сформованість мотивації на досягнення успіху та мотивації на уникнення невдачі, можна визнати дуже

важливими. Цікавим і новим, на наш погляд, є значення психологічної підготовки тренера, який є головним керівником процесу досягнення успіху спортсменами.

У другому розділі **«Методи та організація дослідження»** обґрунтовано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження, використаних в процесі написання дисертаційної роботи, представлено опис методик, які дали змогу оцінити рівень прояву психофізіологічних і психічних якостей спортсменів високої кваліфікації. Подано відомості про контингент спортсменів, які брали участь у дослідженні, описано організацію дослідження. У хронологічній послідовності викладені чотири етапи проведення досліджень.

У третьому розділі **«Особливості проявів психофізіологічних та психологічних складових особистості кваліфікованих спортсменок і тренерів у черліденгу»** подано відомості щодо психофізіологічних властивостей особистості кваліфікованих спортсменок, які займаються черліденгом, в процесі тренувальної та змагальної діяльності. У дослідженні автора дисертаційної роботи психофізіологічний стан спортсменок у черліденгу оцінювався за часом сенсомоторних реакцій різного ступеня складності. Визначення і порівняння стану психофізіологічних функцій спортсменок різних вікових груп та рівнів кваліфікації проводилось для прогнозування успішності змагальної діяльності. Згідно з результатами проведеного експертного аналізу у тренерів і у кваліфікованих спортсменок, які займаються черліденгом, важливого значення набувають вольові якості, від прояву яких залежить результативність змагальної діяльності. Крім того для тренерів з черліденгу підтверджена необхідність високого ступеня сформованості мовних і комунікативних здібностей, а також імажитивних і когнітивних здібностей, емоційної стійкості та стійкості до стресу. Для переважної більшості обстежених тренерів з черліденгу характерно знижений рівень емпатії. У Розділі 3 представлено особистісні властивості тренера як один з найважливіших факторів впливу на формування психологічних характеристик спортсменок, які займаються черліденгом.

У четвертому розділі **«Психофізіологічні та психологічні складові як основа психоспортограми діяльності та психограми особистості спортсменок у черліденгу»** розглянуто низку питань, серед яких виділено: сенсомоторні реакції як основна складова психоспортограми щодо психофізіологічних здібностей у черліденгу; психограма особистості кваліфікованих спортсменок у черліденгу, що дає змогу використати розроблені модельні показники психофізіологічних здібностей для здійснення ефективного відбору спортсменок для занять черліденгом, а також до збірних команд.

У п'ятому розділі **«Аналіз та узагальнення результатів дослідження»** подається обговорення результатів досліджень, де одержані дані узагальнено та

інтегровано в систему знань щодо доцільності використання визначених психофізіологічних і психологічних властивостей особистості спортсменок у черліденгу, які сприяють успішній спеціалізації і можуть бути використані в процесі відбору на різних етапах спортивного вдосконалення.

У результаті проведеного дослідження сформульовано наукові положення трьох рівнів новизни, а саме: ті, що підтверджують, доповнюють, розширюють та отримані вперше.

Загальні висновки в основному відповідають завданням дисертаційного дослідження. В цілому, зміст дисертації свідчать про достатній рівень підготовленості дисертантки, володіння методикою дослідження, творчий підхід до обраної проблеми, що й дозволило їй обґрунтувати наукову розробку теми та розв'язати основні дослідницькі завдання.

У дисертаційній роботі Проценко О.А. зібрано достатній цифровий матеріал, який представлено у таблицях і рисунках, що свідчить про вміння автора не тільки аналізувати отримані дані, але й використовувати його у практичній роботі.

Повнота викладення основних результатів в опублікованих наукових працях. Результати проведених досліджень висвітлені автором в наукових публікаціях. Зокрема, за темою дисертації опубліковано 16 наукових праць, з них 5 статей у наукових виданнях з переліку наукових фахових видань України; 10 публікацій апробаційного характеру; 1 публікація додатково відображає наукові результати дисертації. У публікаціях, що підготовлені у співавторстві, чітко вказано авторський внесок. У наукових публікаціях автора у повній мірі відображено основні положення дисертації, а також не виявлено порушення академічної доброчесності.

Недоліки дисертації щодо їх змісту та оформлення. Разом з тим, дисертаційна робота О.А. Проценко не позбавлена окремих недоліків та і дискусійних положень, які потребують додаткової аргументації та відповідних уточнень:

1. На наш погляд, одним із суттєвих положень наукової новизни дисертаційної роботи Проценко О.А., що отримані *вперше*, слід було зазначити роль тренера у професійному становленні спортсменок у черліденгу, що відбувається шляхом цілеспрямованого формування необхідних для їхньої діяльності особистісних якостей: високого рівня сформованості мовних і комунікативних здібностей, імажитивних і когнітивних здібностей, емоційної стійкості та стійкості до стресу, спостережливості та атенційних якостей. Тим більше, що цьому питанню присвячено підрозділ 3.3.

2. У дисертаційній роботі бажано було би сформулювати ще одне завдання щодо дослідження впливу тренера на професійне становлення

спортсменок. Слід зазначити, що у висновках фігурує пункт 10, де описані результати такого дослідження. На нашу думку, показники психофізіологічних та психологічних особистісних якостей тренера можуть суттєво впливати й на систему відбору спортсменок до занять черліденгом в збірні команди не тільки в даному виді спорту, але й в інших складнокоординаційних (техніко-естетичних) видах спорту.

3. У Вступі описані методи дослідження (педагогічний контроль, метод експертних оцінок), які відсутні у Розділі 2. Проте у Розділі 2 (підрозділ 2.1.2) подані «Малоформалізовані методи», до яких авторка роботи відносить бесіду, анкетування, експертне опитування, які не описані ні в Розділі 2, ні у Вступі. Крім того, у роботі можна зустріти два різних методи дослідження: метод експертних оцінок і метод експертного опитування. Згідно даних, приведених у дисертаційному дослідженні, не зрозуміло, яким же методом користувалась авторка роботи.

4. На с. 74-81 (підрозділ 2.1.3) подано методи психофізіологічної та психологічної діагностики, згідно яких важко зрозуміти, яким чином відбувалась оцінювання показників. О.А. Проценко подає лише інформацію про авторів методик та назви самих тестів, проте відсутня процедура їх проведення.

5. С. 82. у Розділі 2.2 «Організація дослідження» подано контингент спортсменок і тренерів, які підлягали оцінюванню. Описано, що контингент включав «41 кваліфіковану спортсменку (кандидати в майстри спорту, майстри спорту), спортсменки I і II дорослих розрядів (віком 12–26 років). Спортсменки – учасниці дослідження були чемпіонками та призерками чемпіонатів України з черліденгу в дисциплінах Performance Cheer-Freestyle Pom, Hip-Hop, Jazz-Team and Doubles (члени і кандидати у члени збірної команди України, які виконали нормативи МС та мають досвід виступів на змаганнях чемпіонатів Європи, чемпіонатів світу, Ліги Європи)». Не зрозуміло, чи всі 41 учасниці експерименту були чемпіонами і призерами, входили до складу збірної команди України, виконали нормативи МС? Яким чином вони були потім поділені на групи і т.д. Це потрібно більш детально описати в розділі 2.2.

Крім того в тексті роботи зазначено, що у дослідженні спочатку брали участь 32 тренери (потім 29, в таблицях фігурує $n=20$ тренерів) з черліденгу.

6. Не зрозуміло, за яким принципом і чому було зроблено розподіл спортсменок на групи та підгрупи: за віком, стажем, кваліфікацією? Тим більше не зрозуміла таблиця 3.1, у якій для більш коректного позначення група 1 та її підгрупи (1-А і 1-Б) повинні розташовуватися одна під другою. При такому

розподілі на групи та підгрупи важко сприймається інформація про психофізіологічні та психологічні відмінності спортсменок.

7. У Розділах 3 і 4 немає необхідності подавати таку кількість посилань на результати інших авторів, оскільки ці розділи – це результати власних досліджень авторки дисертації, а обговорення і співставлення отриманих власних результатів і даних інших авторів повинно відбуватись у Розділі 5.

Проте перераховані недоліки та зауваження у переважній більшості носять дискусійний характер, суттєво не впливають на науковий і методологічний рівень дисертації, не знижують її загальної позитивної оцінки та спрямовані, в основному, на подальше удосконалення творчих здібностей здобувача.

Висновок про відповідність дисертації встановленим чиним вимогам.
Дисертаційна робота Проценко Олени Андріївни на тему «Психофізіологічні і психологічні критерії відбору спортсменок в черліденгу» має достатнє теоретичне й практичне значення, є самостійним завершеним науковим дослідженням, яке за своїм змістом, новизною і практичною цінністю отриманих результатів відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення спеціалізованої вченої ради закладу освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022), а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 017 Фізична культура і спорт галузь знань 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент кандидат педагогічних наук,
професор, завідувачка кафедри хореографії та
мистецтвознавства Львівського державного
університету фізичної культури ім. І. Боберського

В.Ю. Сосіна

В. О. проректора з науково-педагогічної роботи
та міжнародних зв'язків, доктор наук з
фізичного виховання і спорту, професор

М.П. Пітин